

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

Кафедра міжнародних відносин

ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Методичні вказівки

до вивчення навчальної дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 291

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»

Одеса
«Астропринт»
2024

УДК 327-027.21 (072)
Т338

Укладач:

Володимир Алімович ДУБОВИК, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рецензенти:

Марія Іллівна МІЛОВА, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Юлія Вадимівна УЗУН, доктор політичних наук, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до друку вченою радою факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (*протокол № 9 від 27 червня 2024 року*)

Теорія міжнародних відносин : методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / уклад. В. А. Дубовик. — Одеса : Астропринт, 2024. — 31 с.

Методичні вказівки розраховані на поглиблене вивчення тем навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії та були розроблені відповідно до силабусу та робочої програми дисципліни. Основна мета вказівок — надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти у підготовці та вивченні тем практичних занять та у процесі самостійної роботи.

УДК 327-027.21 (072)

© Дубовик В. А., укладання, 2024

ЗМІСТ

Вступ	4
Тематика змістових модулів, завдання та література	6
Тематика практичних занять, завдання та література	14
Самостійна робота студентів	18
Питання до підсумкового контролю	21
Рекомендована література	23
Форми контролю і методи оцінювання	26

ВСТУП

Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» призначені для допомоги здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», які навчаються в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова на Факультеті міжнародних відносин, політології та соціології.

Метою навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» є вивчення студентами основних теоретичних та концептуальних поглядів щодо міжнародних відносин.

Вивчення і засвоєння студентами зазначеного предмету сприятиме усвідомленню розвитку світової політики у рамках міждисциплінарного аналізу та наукових підходів, сформованих у рамках класичних політологічних шкіл.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

ЗК8. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК9. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

СК2. Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.

СК3. Здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.

СК13. Здатність аналізувати діяльність міжнародних недержавних акторів та транснаціональні відносини.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

РН01. Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.

РН09. Досліджувати проблеми міжнародних відносин, регіонального розвитку, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій, із використанням сучасних політичних, економічних і правових теорій та концепцій, наукових методів та міждисциплінарних підходів, презентувати результати досліджень, надавати відповідні рекомендації.

Програма навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» складається із таких змістових модулів:

Змістовий модуль I: Еволюція теорії міжнародних відносин від стародавніх часів до першої світової війни.

Змістовий модуль II: Теорія міжнародних відносин у новітній час.

На вивчення навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» відводиться 90 годин, у тому числі: 18 – лекцій, 12 – практичні заняття та 60 – самостійна робота, що становить 3 кредити ЄКТС.

ТЕМАТИКА ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ, ЗАВДАННЯ ТА ЛІТЕРАТУРА

Змістовий модуль I. Еволюція теорії міжнародних відносин від стародавніх часів до Першої світової війни

Тема 1. Тракткування міжнародних відносин у стародавні часи.

Особливості аналізу міжнародних відносин у стародавні часи – від Стародавнього Китаю до Стародавньої Греції. Акцент на ірраціональні мотиви. Віра, моральність/етика, справедливість. Відповідальність государя. Різноманіття поглядів на міжнародні відносини у стародавньому Китаї. Епоха «ста шкіл» у філософії. Напрямок легістів. Фа-цзя. Легісти як попередники політичного реалізму. Фокус на державні інтереси. Зв'язок між внутрішнім устроєм та міжнародною політикою. Домінанта та гнучкість законів. Мілітаризм легістів. Конфуцій. Ідеологічна парадигма. Місце міжнародних відносин у світогляді. Відношення до війн як природного зла. Намагання приборкати війну та наполягти на інших шляхах вирішення протиріч. Мо-ци та моісти. Принцип всезагальної любові як ранній приклад пацифістської доктрини. Мир між державами як необхідний природний стан міжнародних відносин. Каутілья. Стародавній стратег. Прихильність до балансування, дипломатії альянсів. Бачення світу як шахівниці. Вплив на формування теоретичної парадигми політичного реалізму. Платон та Аристотель. Взаємний зв'язок між внутрішнім устроєм держави та її міжнародною політикою. Вплив державної моделі на характер міжнародних відносин. Внесок Фукідида у розвиток науки про міжнародні відносини. Зародження реалістської парадигми. Мелійський діалог. Фокус на державних інтересах. Теорія та практика переговорів. Системний конфлікт, роль центрів сили та інших елементів. Геополітичне протистояння, боротьба за контроль над простором. Думки щодо теорії та практики нейтралізму. Місце моралі у міжнародних відносинах. Зовнішньополітичні інтереси держави, короткострокові та стратегічні.

Література:

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Johnson I. M. Thucydides the realist. A Handbook to the Reception of Thucydides. Kansas State University, 2014. P. 391-405.
3. Sharma B. Thucydides and the Melian dialogue. URL: <https://history2705.wordpress.com/thucydides-and-the-melian-dialogue/>
4. Zhou H. Confucianism and the legalism: a model of the national strategy of governance in ancient China. URL: https://mpr.aub.uni-muenchen.de/81944/1/MPPA_paper_81944.pdf

Тема 2. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 1).

Розвиток ставлень до міжнародних відносин у період Ренесансу. Вплив соціально-економічного та політичного розвитку на розвиток ставлення суспільства до міжнародних відносин. Епоха гуманізму та її внесок в еволюцію уявлень про міжнародні відносини. Еразм Роттердамський. Ідея про необхідність впорядкування міжнародних відносин. Теза про доречність інтеграції в рамках європейського простору. Протистояння з авторитарними правителями та звинувачення на адресу офіційної церкви. Значення вад людської природи для пояснення міжнародних конфліктів. Внесок Н. Макіавеллі у розвиток реалістської парадигми. Державоцентричність концепції. Інтереси держави – наріжний камінь, імператив при реалізації міжнародної політики. Роль государя у формуванні та реалізації міжнародної діяльності. Значення військової сили як необхідного фактора для забезпечення інтересів та безпеки держави. Розуміння інших компонентів поняття сила. Роль динамічної дипломатії, союзів та альянсів. Невизнання моралі як фактора, що має впливати на міжнародні відносини. Ф. Джикьярдіні. Ще один флорентійський попередник школи політичного реалізму. Просування розуміння значення блокової дипломатії для забезпечення власних інтересів та миру. Рівновага сил на міжнародній арені як необхідна передумова стабільності та миру. Гуго Гроцій та становлення міжнародно-правового підходу. Передумови появи міжнародно-правового підходу. Витоки поглядів Гроція – від теологічної доктрини справедливої війни до складання нової соціально-політичної формації. Вплив поширення влади буржуазії. Гуманізм та погляди Гроція. Формування концепції прав людини, значення цього поняття у міжнародному контексті. Формування норм та правил міжнародного життя, зокрема конфліктів та війн.

Література

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Циватий В. Політико-дипломатична діяльність та історична спадщина Франческо Гвіччардіні (1483-1540): (до інституціональних витоків європейських зовнішньополітичних традицій). *Наукові праці історичного факультету Запорізького Національного університету*. 2018. Том 1. № 51. С. 362-368.
3. Jeffery R. Who was Hugo Grotius and what is a “Grotian world”? URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/who-was-hugo-grotius-what-grotian-world#:~:text=%E2%80%9CMore%20than%20400%20years%20ago,nation%2Dstates%20can%20make%20a>

Тема 3. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 2).

Класичний ліберальний підхід та його трактування міжнародних відносин. Основні позиції класичного лібералізму. Економічні, політичні, соціальні аспекти. Витоки класичного лібералізму. А. Сміт. Віра в ринковий характер економічних зв'язків. Постулат принципу вільної торгівлі. Критичне ставлення до будь-яких обмежень вільної торгівлі. У. Пенн, англо-американський теоретик. Позиція Пенна як квакера щодо війни та шляхів вирішення протиріч у міжнародних відносинах. Впевненість Пенна у доцільності створення єдиного європейського політичного простору. Віра в здатність впорядкувати міжнародні відносини, створити нормативно-правову основу. Дж. С. Мілл. Вплив епохи після Французької революції на формування ліберально-демократичної, прогресивної парадигми. Ідея свободи та демократії як рушійна сила до змін на міжнародній арені та всередині держав. Право та обов'язок на втручання у внутрішні справи інших країн заради захисту демократії. А. де Токвіль. Демократія як нова та потужна сила у міжнародних відносинах. Американська демократія як взірець для інших. Т. Пейн та Т. Джефферсон, теоретики та практики ліберально-демократичної моделі управління. Радикальна демократія, вплив народу на втілення політики. Ж.-Ж. Руссо. Радикальний демократ. Бачення корінь міжнародних протиріч та конфліктів. Віра в позитивний характер людської натури. Концепція соціального контракту. Погляди на роль держави, уряду у світі, реалізації міжнародної політики, зокрема. Песимізм щодо можливості врегулювання конфліктів через об'єктивний характер небезпеки як природного стану міжнародного середовища. Ідея впливу державного устрою на міжнародні відносини. Критичний аналіз ліберальної тези «демократії не воюють одна з одною». Суспільний контроль над процесом прийняття рішень у міжнародних відносинах. Репрезентативна демократія, вибори, звітність влади – шляхи до контролю на зовнішню політикою. Принцип розділення влади та його вплив на здійснення міжнародної політики. Місце Т. Гоббса у розвитку науки про міжнародні відносини, подовження реалістської парадигми. Акцент на ролі держави як головного актора міжнародних відносин. «Левіафан» (1651) як вагомий внесок у розвиток політичної теорії та культури. Визнання хаосу як природного стану відносин на міжнародній арені. Песимізм щодо можливості впорядкування того хаосу через егоїстичну природу держав. Наголос на необхідності збільшення сили держави задля, зокрема, захисту та просування її інтересів на міжнародній арені. Фокус на безпеці держави. Визначення тривоги щодо можливих загроз інтересам держави як фактору, що призводить до багатьох війн та конфліктів.

Література

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Audier S. Tocqueville: is he relevant today? France Diplomatie. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/0602-AUDIER-UK-2.pdf>

3. Blanchet G. Jean-Jacques Rousseau's contribution to international relations theory. URL: <https://core.ac.uk/reader/229854200>
4. Haar E. van de. Classic liberalism and international relations. URL: <https://economicthinking.org/wp-content/uploads/2018/10/VanderHaarCL-IR.pdf>
5. Intervention and non-intervention in international political theory. URL: https://muse.jhu.edu/pub/300/oa_monograph/chapter/1958549
6. Meiser J. Introducing liberalism in international relations theory. URL: <https://www.e-ir.info/2018/02/18/introducing-liberalism-in-international-relations-theory/>

Тема 4. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 3).

Вплив формування націй та національних держав на міжнародні відносини. Роль Французької революції. Ідея про громадян як носіїв влади, зокрема в питаннях міжнародної політики. Трансформація характеру держави та створення національних держав. Класичний націоналізм та міжнародні відносини. Ідея про те, що саме нація, національні інтереси мають відігравати ключову роль у формуванні державної політики, зокрема міжнародної політики. «Промови до німецької нації» Й. Г. Фіхте. Яскравий приклад раннього, класичного націоналістичного підходу. Маніфест націоналізму для наполеонівської епохи. Другорядність прав, фізичної безпеки, достатку на тлі пріоритету національних інтересів. Практичний розвиток ідей цього напрямку в діяльності О. фон Бісмарка. Ідеологія «Рісорджименто» Дж. Мадзіні. Погляди Мадзіні на роль революції та війни у реалізації національно-державних інтересів. Віра в можливість гармонізації міжнародних відносин в перспективі. Класова доктрина міжнародних відносин. К. Маркс та проблеми міжнародних відносин. Класова боротьба та міжнародні відносини. Гасло необхідності міжнародної солідарності трудящих. Розвиток марксистських ідей К. Каутським. Створення Соціалістичного Інтернаціоналу. Дж. Гобсон та його концепція імперіалізму. Імперіалізм як основна причина війн та конфліктів у сучасному світі. Боротьба за перерозподіл світу як головна причина нестабільності в міжнародних відносинах.

Література

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Bukovansky M. The altered state and the state of nature – the French revolution and international politics. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/8357288.pdf>
3. Hobden S., & Wyn Jones R. Marxist theories of international relations. URL: <https://is.muni.cz/el/fss/podzim2019/MVZb2056/um/Marxism.pdf>

4. Levin J., & MacKay J. The case for Hegel in international relations theory: making war and making states. URL: <https://cpsa-acsp.ca/papers-2010/MacKay-Levin.pdf>
5. Paia M. Introducing Marxism in international relations theory. URL: <https://www.e-ir.info/2018/02/25/introducing-marxism-in-international-relations-theory>

Тема 5. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 4).

Геополітичний підхід до міжнародних відносин. Основні постулати, ідеї та категорії геополітичного підходу. Географічний детермінізм як початковий радикальний різновид геополітики. Ш. Монтеск'є. Формування геополітичного підходу. Р. Челін та Ф. Ратцель. А. Мехен та концепція «маринізму». Вплив військово-морської сили на міжнародні відносини. Значення контролю над ключовими водними басейнами для міжнародної політики. Вплив ідей Мехена на військову політику держав, США, зокрема. Реалізація ідей Мехена президентом Т. Рузвельтом. Х. Маккіндер, видатний геополітик. Ідеї «серцевинної землі» та двох на півмісяців. Фокус на Центральній-Східній Європі. Вплив Маккіндера на формування концепцій атлантизму та стримування. Н. Спайкман та перенос фокусу на периферію. Rimland. К. Хаусхофер та ідея «життєвого простору». Реалізація ідей Хаусхофера керівництвом гітлерівської Німеччини.

Література

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Classical geopolitics: a summary of key thinkers and theories from the classical period of geopolitics. URL: <https://mrelrodsaphg.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/11/geo-political-theories.pdf>
3. Maurer J. The geopolitics and grand strategy of Alfred Thayer Mahan. URL: <https://engelsbergideas.com/essays/the-geopolitics-and-grand-strategy-of-alfred-thayer-mahan/>

Тема 6. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 5).

Акцент на людську природу в аналізі причин протиріч, проблем на міжнародній арені. Біологічні, фізіологічні, психологічні, ментальні трактування міжнародних відносин. Вплив теорії Ч. Дарвіна на розуміння міжнародних відносин. Революційність теорії Дарвіна для пояснення походження видів та їхньої еволюції. Принципи «природного відбору» та «боротьби за виживання». Їх запозичення для пояснення процесів в соціальному вимірі, зокрема, на міжнародній арені. Соціал-дарвінізм. Внесок З. Фрейда у розвиток розуміння природи міжнародних відносин,

зокрема конфліктів та війн. Категорії агресії та фрустрації. Зв'язок між ними та поведінкою людини, зокрема великих груп людей. Маніпуляція, управління психологією мас, владою, політиками, пресою, тощо. «Направлена ненависть». Розвиток напрямку у роботах Е. Гловера, Г. Ласуелла, К. Лоренца.

Література

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Badertscher K. C. Social Darwinism (version 1.0). URL: <https://scholarworks.indianapolis.iu.edu/items/e9c65a7b-df08-4512-8090-b7b982ccb4d7>
3. Dannhauser W. On aggression, by Konrad Lorenz. URL: <https://www.commentary.org/articles/werner-dannhauser-2/on-aggression-by-konrad-lorenz>
4. Hafner-Burton E.M. & others. The Behavioral revolution and international relations. URL: <https://ehb.ucsd.edu/pdfs/br.pdf>
5. Why war? A letter from Freud to Einstein. URL: <https://courier.unesco.org/en/articles/why-war-letter-freud-einstein>

Змістовий модуль II. Теорія міжнародних відносин у новітній час

Тема 7. Школа «політичного ідеалізму».

Основні принципи «політичного ідеалізму»: моралізм (людина від природи є доброю), оптимізм (війни та непорозуміння не є фатальними) та універсалізм (необхідність вироблення та прийняття норм міжнародного права, однакових для всіх). Постулат ролі міжнародного права та наголошення на значенні міжнародних організацій. Розквіт напрямку ідеалістів після закінчення першої світової війни. Ліга Націй. Ідеї ідеалістів у створення Версальсько-Ваштінгтонської системи міжнародних відносин. Перші порушення принципу універсалізму. Принцип колективної безпеки як головний засіб забезпечення миру та стабільності на міжнародній арені, на думку ідеалістів. Поняття міжнародного співтовариства, спільних інтересів. Акцент на необхідності скорочення чисельності збройних сил та арсеналів зброї.

Література:

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Idealism in international politics. URL: https://www.gla.ac.uk/media/Media_191058_smxx.pdf
3. Idealism versus realism. URL: <https://education.cfr.org/learn/reading/idealism-versus->

відносин. М. Каплан. Системи за географічним принципом: світова, євроатлантична, континентальна (зокрема, європейська), регіональна, локальна, національна.

Література

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Kaplan M. The new great debate: traditionalism vs. science in international relations. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/7863942/mod_resource/content/1/The%20New%20Great%20Debate%20Traditionalism%20vs%20Science%20in%20International%20Relations%20Kaplan%201966.pdf
3. Politics science – systems analysis. URL: <https://www.britannica.com/topic/political-science/Systems-analysis>

Тема 10. Функціоналізм.

Теоретичні підвалини, витоки та передумови концепції функціоналізму. Історичний контекст появи концепції. Друга світова війна як суцільна катастрофа, що зробила завдання перебудови міжнародних відносин, нового підходу до їх формування негайною. Внесок Д. Мітрані. “A working peace system” (1943). Акцент на пошук шляхів до співробітництва, подолання розбіжностей. Аналіз факторів, що працюють на розділення, ворожнечу, непорозуміння та факторів, що можуть призвести до формування точок дотику, вибудови консенсусу, узгодження та компромісу. Заклик до деполітизації міжнародних відносин. Головна перепона у конфліктах та суперечках – зайва політизація, зведення всього великого комплексу відносин до лише політичного аспекту. Звідси заклик до фокусування замість політичних питань на будь-які функціональні, неполітичні – торгівля, культура, наука, освіта, інфраструктура, спорт и тому подібне. Наголос на необхідності відходу міжнародних відносин від суто міждержавних. Будування відносин з низу до гори. Поступовість реформування міжнародних відносин. Концепція «спільного проекту».

Література

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Dunn T. Neo-functionalism and the European Union. URL: <https://www.e-ir.info/2012/11/28/neo-functionalism-and-the-european-union/>
3. Functionalism. URL: <https://www.britannica.com/topic/functionalism-social-science>

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ТА ЛІТЕРАТУРА

Проведення практичних занять для здобувачів вищої освіти надає можливість вирішення наступних дидактичних цілей:

— сприянню поєднанню лекційних занять з самостійною навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів вищої освіти, а саме, теоретичну підготовку з практичною;

— розвитку умінь, навичок розумової праці, уміння застосовувати свої теоретичні знання для реалізації практичних завдань;

— формування у здобувачів вищої освіти інтересу до науково-дослідної роботи та залучення їх до наукових досліджень на кафедрі міжнародних відносин;

— забезпечення системного повторення, поглиблення та закріплення знань здобувачів вищої освіти за певною тематикою;

— поліпшенню навички здійснення різних видів майбутньої професійної діяльності;

— здійснення діагностики і контролю знань здобувачів вищої освіти з окремих розділів і тем програми, формування уміння та навичок виконання окремих аспектів професійної діяльності у майбутньому.

№ з/п	Назва теми
1	<p>Тема 1. Теорія міжнародних відносин у стародавні часи</p> <p>Питання для обговорення</p> <p>1. Особливості школи аналізу міжнародних відносин в Стародавньому Китаї.</p> <p>2. «Артхашастра» Каутільї та міжнародні відносини.</p> <p>Література</p> <p>1.Kokaz N. Moderating power: a Thucydidean perspective. <i>Review of International Studies</i>. 2001.27. P.27-49.</p> <p>2.Sharma B. Thucydides and the Melian dialogue. URL: https://history2705.wordpress.com/thucydides-and-the-melian-dialogue/</p> <p>3.Zhow H. Confucianism and the legalism: a model of the national strategy of governance in ancient China. URL: https://mpr.a.ub.uni-muenchen.de/81944/1/MPRA_paper_81944.pdf</p> <p>4.Jindal N. Kautilya's realism. URL: http://kiips.in/research/kautilyas-realism</p> <p>1.</p>

2	<p>Тема 2. Класичний лібералізм та міжнародні відносини</p> <p>Питання для обговорення</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зародження ліберальної парадигми та її еволюція. 2. Особливості ліберальних підходів у працях мислителів Нового часу: спільне та відмінне. <p>Література</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kashyap S. Tracing Hobbes in realist international relations theory. URL: https://www.e-ir.info/2022/02/22/tracing-hobbes-in-realist-international-relations-theory 2. Dungen van der P. The plans for European peace by Quaker authors William Penn (1693) and John Bellers (1710). URL: https://www.semanticscholar.org/paper/The-Plans-for-European-Peace-by-Quaker-Authors-Penn-Dungen/9a702aa3baca0ae1713d4152defc0c0f60cca6bc 3. Haar van de E. Classic liberalism and international relations. URL: https://economicthinking.org/wp-content/uploads/2018/10/VanderHaarCL-IR.pdf 4. Meiser J. Introducing liberalism in international relations theory. URL: https://www.e-ir.info/2018/02/18/introducing-liberalism-in-international-relations-theory/
3	<p>Тема 3. Міжнародні відносини та класичний націоналізм, класовий підхід</p> <p>Питання для обговорення</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вплив формування націй та національних держав на міжнародні відносини. Засади класичного націоналізму в працях Й.Г. Фіхте, Ф. Гегель, О. фон Бісмарк. Дж. Мадзіні. 2. Класова доктрина міжнародних відносин. <p>Література</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. From absolutism to Napoleon, 1648-1815. URL: https://ghdi.ghi-dc.org/pdf/eng/3_AustrianHabsburgEmpire_Doc.1_English.pdf 2. Bukovansky M. The altered state and the state of nature – the French revolution and international politics. URL: https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/8357288.pdf 3. Paia M. Introducing Marxism in international relations theory. URL: E-international relations. 4. Giuseppe Mazzini's international political thought. URL: http://assets.press.princeton.edu/chapters/i9042.pdf
4	<p>Тема 4. Геополітичний підхід до міжнародних відносин</p> <p>Питання для обговорення</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географічний детермінізм: засади та еволюція.

	<p>2. Геополітичні концепції: класичні та сучасні підходи. Література 1.Maurer J. The geopolitics and grand strategy of Alfred Thayer Mahan. URL: https://engelsbergideas.com/essays/the-geopolitics-and-grand-strategy-of-alfred-thayer-mahan/ 2.Bergman J. Karh Haushofer: one of the more important persons to influence the events that lead to WWII and Holocaust. <i>Answers Research Journal</i>. 2023. P. 555-560. 3.The Rimland theory made simple. URL: https://thegeographyteacher.com/rimland-theory/#:~:text=The%20Rimland%20Theory%2C%20proposed%20by,key%20to%20global%20power%20dynamics. 4.Fettweis C. Sir Halford Mackinder, geopolitics and policy-making in the 21st century. <i>The U.S. Army War College Quarterly</i>. 2000. Vol. 30. N 2. P. 58-71.</p>
5	<p>Тема 5. «Політичний ідеалізм» та «політичний реалізм» як базові теоретичні парадигми Питання для обговорення 1. Еволюція теорії «політичного реалізму». 2. Основні принципи «політичного ідеалізму». Література 1. Idealism versus realism. URL: https://education.cfr.org/learn/reading/idealism-versus-realism#:~:text=Idealists%20can%20spread%20their%20beliefs,human%20rights%20or%20democratic%20governance. 2. Antunes S., & Camisao I. Introducing realism in international relations. URL: https://www.e-ir.info/2018/02/27/introducing-realism-in-international-relations-theory/ 3. Collective security. URL: https://www.studysmarter.co.uk/explanations/law/international-and-humanitarian-law/collective-security/ 4. Meicen S. Balance of power theory. URL: https://www.e-ir.info/2014/02/12/balance-of-power-theory-in-todays-international-system/</p>
6	<p>Тема 6. Системний підхід до міжнародних відносин. Функціоналізм Питання для обговорення 1. Головні принципи системного аналізу. 2. Типологія систем міжнародних відносин. 3. Концепція функціоналізму та міжнародні відносини.</p>

Літэратыра

1. Harrison E. Waltz, Kant and systemic approaches to international relations. *Review of International Studies*. 2002. Vol. 28. P. 143-162.
2. Rosenboim O. From the private to the public and back again: the international thought of David Mitrany, 1940-1949. *Les cahiers Europeens de Sciences Po*. 2013. N 2. 2-25 p.
3. Dunn T. Neo-functionalism and the European Union. URL: <https://www.e-ir.info/2012/11/28/neo-functionalism-and-the-european-union/>

Самостійна робота студентів

№ з/п	Назва теми/ види завдань	
1	<p>Тема 1. Трактунання міжнародних відносин у давні часи. <i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Школа легістів про міжнародні відносини. 2. Конфуцій та зовнішня політика. 3. Мо-цзи про міжнародні відносини. 4. Принципи зовнішньої політики та міжнародних відносин в трактаті Каутільї «Артхашастра» 5. Фуکیدід «Пелопонеська війна». 	
2	<p>Тема 2. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 1). <i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Н. Макіавеллі і Ф. Джикьярдіні та розвиток реалістської парадигми. 2. Гуго Гроцій та його праці про право в міжнародних відносинах. 	
3	<p>Тема 3. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 2). <i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток ідей про вічний мир у міждержавних відносинах. 2. Томас Гоббс та праця «Левіафан». 	
4	<p>Тема 4. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 3). <i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Німецький підхід до міжнародних відносин (Й.Г. Фіхте, Ф. Гегель, О. фон Бісмарк). 2. Класова боротьба та міжнародні відносини: К. Маркс, К. Каутський. Дж. Гобсон. 	
5	<p>Тема 5. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 4). <i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ш. Монтеск'є та його праця «Про дух законів». 	

	<p>2. Засновники геополітичного підходу та їх основні постулати.</p> <p>3. А. Мехен, Х. Маккіндер, Н. Спайкман, К. Хаусхофер по чинники міжнародних відносин.</p>	
6	<p>Тема 6. Теорія міжнародних відносин у період нового часу (частина 5).</p> <p><i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <p>1. Біологічні, фізіологічні трактування міжнародних відносин.</p> <p>2. Вплив теорії Ч. Дарвіна на розуміння міжнародних відносин.</p> <p>3. Розвиток напрямку у роботах Е. Гловера, Г. Ласуелла, К. Лоренца.</p>	
7	<p>Тема 7. «Політичний ідеалізм»</p> <p><i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <p>1. Роль моралі в міжнародних відносин.</p> <p>2. Міжнародне право в міжнародних відносин.</p> <p>3. Поняття міжнародного співтовариства, спільних інтересів.</p>	
8	<p>Тема 8. «Політичний реалізм»</p> <p><i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <p>1. Г. Моргентау «Політика між націями».</p> <p>2. Неореалізм та його підходи до міжнародних відносин.</p> <p>3. К. Уолтц «Людина, держава і війна: теоретичний аналіз» і «Теорія міжнародної політики».</p>	
9	<p>Тема 9. Системний підхід</p> <p><i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <p>1. Специфіка системного підходу до вивчення міжнародних відносин.</p> <p>2. Ієрархія міжнародних систем.</p> <p>3. Особливості еволюції міжнародних систем.</p>	
10	<p>Тема 10. Функціоналізм та нові теоретичні концепції</p> <p><i>Питання для самостійної підготовки</i></p> <p>1. Д. Мітрані і розвиток функціонального підходу до міжнародних відносин.</p>	

	<p>2. Е. Хаас та його підходи до міжнародних відносин.</p> <p>3. Концепція «спільного проекту».</p> <p>4. Сучасні підходи та концепції міжнародних відносин.</p>	
	<p><i>Один реферат із вищевказаного переліку обирається студентом на початку семестру та надсилається викладачу за місяць до закінчення курсу.</i></p> <p><i>Обсяг реферату: 12 сторінок.</i></p> <p><i>Характеристика змісту: за змістом навчальної дисципліни.</i></p> <p><i>Вимоги до виконання та оцінювання: основна мета роботи – глибоке вивчення важливих теоретичних або прикладних питань дисципліни за допомогою підготовки реферату (дослідження). Вельми важливим є формування таких умінь і навичок студента: самостійно формулювати проблему, визначати мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження; здійснювати пошук і відбір різноманітної інформації; обробляти та аналізувати інформацію; логічно і послідовно викладати результати аналізу, робити аргументовані висновки; правильно оформлювати науково-довідковий матеріал; публічно захищати виконану роботу. Робота має бути написана студентом на рівні, відповідному сучасному стану розвитку комплексу наук, які вивчають міжнародні відносини. Тему роботи треба розкрити в контексті сучасних наукових концепцій, обґрунтовано і доречно використовувати основні наукові терміни. Вельми важливо висвітлювати об'єктивні з наукового погляду положення, застосовувати для унаочнення і підтвердження теоретичних положень реальні приклади, достовірну статистичну інформацію. Думки вітчизняних і зарубіжних авторів, їхні загальнотеоретичні і методологічні підходи необхідно проаналізувати та систематизувати. Мінімальний обсяг використаних джерел – 15, при цьому матеріали, вилучені з Інтернету, можуть складати не більше третини номерів у списку джерел; більшість джерел повинні складати оприлюднені документи, статті та монографії. Для оформлення виносів у тексті й прикінцевого «Списку посилань» використовується стиль APA.</i></p>	
	РАЗОМ	

До самостійної роботи відноситься:

[1] – підготовка до лекцій, практичних занять;

[2] – написання рефератів/рідерів, есе.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Теорія міжнародних відносин як наукова і академічна дисципліна.
2. Вклад «Одеської школи» вчених-міжнародників в розвиток науки про міжнародні відносини.
3. Еволюція уявлень про міжнародні відносини в Стародавньому світі.
4. Особливості аналізу міжнародних відносин у Давньому Китаї.
5. Трактування міждержавних відносин у Давній Греції.
6. Фуکید і проблеми міжнародних відносин.
7. Розвиток ставлень до міжнародних відносин у період Ренесансу.
8. Гуго Гроцій та становлення міжнародно-правового підходу.
9. Класичний ліберальний підхід та його трактування міжнародних відносин.
10. Класичний націоналізм і проблеми міжнародних відносин.
11. Еволюція реалістичної парадигми в період Нового часу.
12. Еволюція науки про міжнародні відносини в епоху Нового часу.
13. Особливості системного підходу до аналізу міжнародних відносин.
14. Марксистський підхід до міжнародних відносин.
15. Геополітичний підхід до міжнародних відносин.
16. Біологічний, біхевіористський підхід до міжнародних відносинам. Вплив ідей 3. Фрейда.
17. Школа «політичного реалізму» в теорії міжнародних відносин.
18. Школа «політичного ідеалізму» в теорії міжнародних відносин.
19. Порівняльний аналіз основних положень шкіл «Політичного ідеалізму» і «політичного реалізму».
20. Особливості психологічного підходу до міжнародних відносинам. Концепція сприйняття.
21. Структура системи міжнародних відносин. Особливості сучасної структури міжнародних відносин.
22. Концепція функціоналізму в сучасній теорії міжнародних відносин.
23. Сучасні підходи та концепції міжнародних відносин.
24. Глобалізація в міжнародних відносинах.
25. Глобальні проблеми сучасності.
26. Міжнародний тероризм як одна з основних глобальних проблем сучасності.
27. Основні проблеми регіональної системи міжнародних відносин Близького і Середнього Сходу.
28. Основні доктрини та концепції сучасної зовнішньої політики США (1990-ті роки - початок ХХІ століття).
29. Еволюція основних концепцій американської зовнішньої політики в період після Другої світової війни.

30. Теоретичні основи міжнародних відносин і зовнішньої політики незалежної України.

Рекомендована література

Основна

1. Капитоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги - XXI, 2019. 271 с.
2. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток. К., 2004. 312 с.
3. Мальський М.З., Мацяк М.М. Теорія міжнародних відносин. 4-е вид. К.: Знання, 2011. 406 с.
4. Цимбалістий В.Ф. Теорія міжнародних відносин. Львів: Новий світ – 2000, 2007. 360 с.
5. Циватий В. Політико-дипломатична діяльність та історична спадщина Франческо Гвіччардіні (1483-1540): (до інституціональних витоків європейських зовнішньополітичних традицій). *Наукові праці історичного факультету Запорізького Національного університету*. 2018. Том 1. № 51. С. 362-368.
6. Bergman J. Karh Haushofer: one of the more important persons to influence the events that lead to WWII and Holocaust. *Answers Research Journal*. 2023. P. 555-560.
7. Dougherty J.E., Pfaltzgraff R.L. Contending theories of international relations: a comprehensive survey. N.Y., 1990.
8. Hobden S., & Wyn Jones R. Marxist theories of international relations. URL: <https://is.muni.cz/el/fss/podzim2019/MVZb2056/um/Marxism.pdf>
9. International Relations Theories: Discipline and Diversity / Eds. by Dunne T., Kurki M., and Smith S. New York: Oxford University Press, 2016. 400 p.
10. Kegley C., & Wittkopf E. World politics: trend and transformation. N.Y., 2013. 594 p.
11. Viotti P. R., & Kauppi M. V. International Relations Theory. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2019. 170 p.

Додаткова

1. Antunes S., & Camisao I. Introducing realism in international relations. URL: <https://www.e-ir.info/2018/02/27/introducing-realism-in-international-relations-theory/>
2. Audier S. Tocqueville: is he relevant today? France Diplomatie. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/0602-AUDIERS-UK-2.pdf>
3. Badertscher K.C. Social Darwinism (version 1.0). URL: <https://scholarworks.indianapolis.iu.edu/items/e9c65a7b-df08-4512-8090-b7b982ccb4d7>
4. Blanchet G. Jean-Jacques Rousseau's contribution to international relations theory. URL: <https://core.ac.uk/reader/229854200>
5. Bukovansky M. The altered state and the state of nature – the French revolution and international politics. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/8357288.pdf>

6. Collective security. URL: <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/law/international-law/collective-security/>
7. Dannhauser W. On aggression, by Konrad Lorenz. URL: <https://www.commentary.org/articles/werner-dannhauser-2/on-aggression-by-konrad-lorenz>
8. Dungen van der P. The plans for European peace by Quaker authors William Penn (1693) and John Bellers (1710). URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Plans-for-European-Peace-by-Quaker-Authors-Penn-Dungen/9a702aa3baca0ae1713d4152defc0c0f60cca6bc>
9. Dunn T. Neo-functionalism and the European Union. URL: <https://www.e-ir.info/2012/11/28/neo-functionalism-and-the-european-union/>
10. From absolutism to Napoleon, 1648-1815. URL: https://ghdi.ghidc.org/pdf/eng/3_AustrianHabsburgEmpire_Doc.1_English.pdf
11. Functionalism. URL: <https://www.britannica.com/topic/functionalism-social-science>.
12. Giuseppe Mazzini's international political thought. URL: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/i9042.pdf>
13. Haar van de E. Classic liberalism and international relations. URL: <https://economicthinking.org/wp-content/uploads/2018/10/VanderHaarCL-IR.pdf>
14. Hafner-Burton E.M., & others. The Behavioral revolution and international relations. URL: <https://ehb.ucsd.edu/pdfs/br.pdf>
15. Idealism in international politics. URL: https://www.gla.ac.uk/media/Media_191058_smxx.pdf
16. Idealism versus realism. URL: <https://education.cfr.org/learn/reading/idealism-versus-realism#:~:text=Idealists%20can%20spread%20their%20beliefs,human%20rights%20or%20democratic%20governance>.
17. Intervention and non-intervention in international political theory. URL: https://muse.jhu.edu/pub/300/oa_monograph/chapter/1958549
18. Jeffery R. Who was Hugo Grotius and what is a “Grotian world”? URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/who-was-hugo-grotius-what-grotian-world#:~:text=%E2%80%9CMore%20than%20400%20years%20ago,nation%20states%20can%20make%20a>
19. Jindal N. Kautilya's realism. URL: <http://kiips.in/research/kautilyas-realism>
20. Kaplan M. The new great debate: traditionalism vs. science in international relations. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/7863942/mod_resource/content/1/The%20New%20Great%20Debate%20Traditionalism%20vs%20Science%20in%20International%20Relations%20Kaplan%201966.pdf

21. Kashyap S. Tracing Hobbes in realist international relations theory. URL: <https://www.e-ir.info/2022/02/22/tracing-hobbes-in-realist-international-relations-theory>
22. Maurer J. The geopolitics and grand strategy of Alfred Thayer Mahan. URL: <https://engelsbergideas.com/essays/the-geopolitics-and-grand-strategy-of-alfred-thayer-mahan/>
23. Meiser J. Introducing liberalism in international relations theory. URL: <https://www.e-ir.info/2018/02/18/introducing-liberalism-in-international-relations-theory/>
24. Paia M. Introducing Marxism in international relations theory. URL: <https://www.e-ir.info/2018/02/25/introducing-marxism-in-international-relations-theory>
25. Political realism in international relations. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/>
26. Politics science – systems analysis. URL: <https://www.britannica.com/topic/political-science/Systems-analysis>
27. The Rimland theory made simple. URL: <https://thegeographyteacher.com/rimland-theory/#:~:text=The%20Rimland%20Theory%2C%20proposed%20by,key%20to%20global%20power%20dynamics.>
28. Sharma B. Thucydides and the Melian dialogue. URL: <https://history2705.wordpress.com/thucydides-and-the-melian-dialogue/>
29. Sharp I. Collective security. URL: <https://www.ieg-ego.eu/de/threads/buendnisse-und-kriege/allianzen-und-vertraege/alan-sharp-collective-security>
30. Zhou H. Confucianism and the legalism: a model of the national strategy of governance in ancient China. URL: https://mpr.aub.uni-muenchen.de/81944/1/MPRA_paper_81944.pdf
31. Why war? A letter from Freud to Einstein. URL: <https://courier.unesco.org/en/articles/why-war-letter-freud-einstein>

Інформаційні ресурси

1. Foreign Affairs. URL: www.foreignaffairs.com
2. Center for Strategic and International Studies. URL: www.csis.org

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

При вивченні навчальної дисципліни застосовуються наступні методи навчання:

Словесні: лекції (проблемні, лекції-візуалізації, лекції з аналізом конкретних ситуацій та ін.), розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, диспут, обговорення проблемних ситуацій.

Наочні: у тому числі мультимедійні презентації, демонстрація, метод безпосереднього спостереження, презентація результатів власних досліджень.

Практичні: рольові ігри; виконання індивідуальних завдань (підготовка та публічний захист рефератів).

Засоби діагностики якості вищої освіти включають в себе поточний, періодичний та підсумковий контроль.

Методи поточного / періодичного контролю: усне опитування, оцінювання виконання індивідуальних завдань (рефератів), захист результатів індивідуальних завдань (рефератів).

Підсумковий контроль. Іспит (в усній формі).

ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Оцінка за національною шкалою Здобувач освіти Відмінно	Теоретична підготовка	Практична підготовка
--	-----------------------	----------------------

у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань. Здобувач здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних/ розрахункових завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та
--	--

	<p>операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями</p>	<p>колективних завдань при самостійній роботі</p>
<p>Добре</p>	<p>достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обгрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки</p>	<p>правильно вирішив більшість розрахункових /тестових завдань за зразком; має стійкі навички виконання завдання</p>
<p>Задовільно</p>	<p>володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків</p>	<p>може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно вирішив половину розрахункових/тестових завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків</p>
<p>Незадовільно з можливістю повторного складання</p>	<p>володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обгрунтування); безсистемно</p>	<p>недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі</p>

	викремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	розрахункові/тестові завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль										ІЗ	Сума
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2						
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т 9	Т 10		
8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	20	100

T1 ... T9 – теми змістових модулів

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Навчальне видання

**ТЕОРІЯ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Методичні вказівки

до вивчення навчальної дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 291
«Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»

Укладач

ДУБОВИК Володимир Алімович

Надруковано в авторській редакції
з готового оригінал-макета

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,86.
Тираж 100 прим. Зам. № 467.

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.